

4. Педагогічні погляди І. Я. Франка / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко // Історія української школи і педагогіки : навч. посібник / [за ред. О. О. Любара]. – К., 2003. – С. 249—264.
5. Савинець В. К. Іван Франко і сучасна йому педагогічна думка в Галичині / Василь Кирилович Савинець. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1961. – 99 с.
6. Смаль В. З. Іван Франко та народна освіта / В. З. Смаль // Радянська школа. – 1976. – № 8. – С. 89–94.
7. Смаль В. З. Педагогічні ідеї Івана Франка / Василь Захарович Смаль. – Київ : Радянська школа, 1966. – 187 с.
8. Франко І. Я. Грицева шкільна наука: вірші, оповідання, казки [для мол. та сер. шк. віку] / Іван Якович Франко. – Київ : Веселка, 1990. – 380 с.

УДК 316.752

О.Г. Мальцева

КАТЕГОРІЯ «ЦІННОСТІ» В ІСТОРІОГРАФІЇ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

У статті висвітлено категорію «цінності» в історіографії соціально-гуманітарного знання у зв'язку з питанням про необхідність посилення уваги до конкретизації гуманітарної аксіосфери сучасного соціуму, зокрема – гуманітарних цінностей майбутнього музичного керівника дошкільного закладу.

В статтє освещается категория «ценности» в историографии социально-гуманитарного знания в связи с вопросом о необходимости усиления внимания к конкретизации гуманитарной аксиосферы современного социума, в частности гуманитарным ценностям будущего музыкального руководителя дошкольного учреждения.

The «value» category in the historiography of social a liberal knowledge is reported in order that to focus on concretization of liberal axiosphere of modern society and on liberal values of an infant pre-school institution music instructor-to-be.

Постановка проблеми. Збільшення якісної різноманітності людських потреб у процесі історичного розвитку суспільства, поява нових засобів їх задоволення внаслідок науково-технічного прогресу й революційних змін у соціально-класових відносинах викликають зрушення у сфері людських цінностей.

Кожна історична епоха має свої реноваційні процеси, пов'язані з переосмисленням традиційних цінностей. Установлення нових цінностей відбувається в гострій боротьбі з панівними до того офіційними цінностями, які можуть втрачати статус вищих, продовжуючи існувати в ціннісній системі певної культури нарівні з іншими.

Глобальні проблеми, спричинені науково-технічним прогресом, та сучасні зміни суспільного устрою в Україні створили принципово нову, важко прогнозовану ситуацію соціальної та світоглядної невизначеності. Сьогодні можна спостерігати, як за умов моральної та правової кризи такі некращі якості людини, як егоїзм, протекціонізм, хабарництво, відстоювання своїх інтересів у будь-яких формах не викликають особливого занепокоєння в суспільстві. За даними досліджень спостерігається девальвація таких моральних якостей, як людяність, правдивість, безкорисливість, суспільний обов'язок [2, 38 – 41]. По суті все суспільство опинилося в маргінальному, проміжному стані, коли в умовах соціальної трансформації не зрозуміло, до чого адаптуватися, що є тимчасовим і зникне, а що дістане розвиток та утвердиться. Це означає, що суспільство й особистість опиняються в ситуації ціннісного хаосу та невизначеності [3, 96–103].

За таких умов актуалізується проблема щодо вивчення еволюції цінностей та конкретизації гуманітарної аксіосфери сучасного соціуму, зокрема цінностей майбутнього музичного керівника дошкільного закладу. Ця проблема є проявом суперечності. Емпіричні дослідження засвідчують [2, 39 – 41], що у сучасній молоді професія вихователя в рейтингу професій посідає одне з останніх місць, оскільки проголошені суспільством цінності цієї професії, такі, як креативність (творчий підхід до виховної діяльності), перцептивність (чуттєве сприймання оточуючих), емпатія (здатність співчувати), професійна майстерність у реальному житті, де домінують технократичні пріоритети, знаходять лише формальне визнання та підтримку. Отже, проголошені цінності не сприяють досягненню індивідуальних цілей особистості і поступово втрачають свою значущість. Розв'язання суперечності, яка виникає, вимагає посилення уваги до аналізу поняття «цінності» в історіографії соціально-гуманітарного знання.

Мета статті – висвітлити категорію «цінності» в історіографії соціально-гуманітарного знання.

Виклад основного матеріалу. У найширшому філософському розумінні цінність – це соціально-філософська категорія, що позначає позитивне чи негативне значення явищ природи, продуктів суспільного виробництва, форм суспільної організації, історичних подій, моральних вчинків, духовних витворів (носіїв цінностей) для людства, окремого суспільства, народу, класу, соціальної

групи чи особи (адресатів цінностей) на конкретному етапі історичного розвитку [1, 756].

Наукове осмислення ціннісних проблем пройшло певні етапи становлення, де проблема цінностей має глибоку історико-філософську традицію.

Давня філософія, особливо антична, виявляє тенденцію до осмислення ціннісних відносин і частково визначає логіку подальшого розвитку аксіології (грец. *аксія* – «цінність») – від синкретичного, ціннісно-неподільного світоуявлення до усвідомлення етичних, естетичних, пізнавальних, утилітарно-практичних та інших орієнтацій, тобто до диференційовано-осмисленого ціннісного відношення у вигляді добра, краси, істини й далі до синтетично-загальних понять (благо та цінність). Філософія давнього світу надавала різні варіанти інтерпретації ціннісних категорій, що було спричинено соціальною диференціацією суспільства. В античній філософії було поставлене питання: що є благо, яке, по суті, стало загальним питанням теорії цінностей. В античних підходах до категорії цінності значною мірою окреслена сучасна аксіологічна проблематика.

Середньовіччя виявилось для аксіології у певному розумінні «темними часами». Схоластична думка (релігійна філософія, підкорена примату теології) детально та досить ґрунтовно дослідила, спираючись на «Нікомахову етику» та загальну платонівсько-аристотелівську спадщину, лише теологічну (сукупність релігійних доктрин про сутність Бога) проблематику, онтологію блага, ієрархічну субординацію благ, відмінність благ умовних і Блага безумовного. Але внутрішній світ людини і тих цінностей, що його конституують, був для неї ще закритим, і вона не поспішала його відкривати. В епоху Відродження аксіологічний підхід розроблявся з урахуванням людської суб'єктності. Історичні твори цього періоду полишає провіденціалізм (зумовленість тлумачення історичного процесу як здійснення Провидіння). Бог перестає бути керуючою силою історії, його місце посідає антропоцентризм (філософське вчення, згідно з яким людина є центром Всесвіту) та взаємовідносини між людьми. У творах гуманістів відсутнє песимістичне очікування кінця світу (Томаззо Компанелла «Місто сонця», Джованні Пікоделла «Промова про гідність людини»). Періодизація історії в епоху Відродження спирається на стан розвитку культури певної цивілізації, тобто три періоди розвитку людства

(стародавній час, середньовіччя, відродження втрачених цінностей). Виявляється тенденція руху від геоцентризму до антропології, до світу людських цінностей.

Гносеологічний етап у вченні про цінності хронологічно належить до XVII століття – Нового часу й епохи Просвітництва. На цьому етапі доля та зміст ціннісних категорій, що розвивалися в попередні століття, докорінно змінюються. Культ наукового знання стає загальним (знання–сила), і немає сумніву у всесиллі науки, зокрема й для щасливого перетворення людського життя. Сперечаються тільки про джерела пізнання та найбільш прийнятні критерії істини. У результаті гносеологічної переорієнтації філософія XVII ст. переміщує духовно-ціннісні початки людського життя із загальнокосмічних божественних висот на рівень індивідуального людського буття. Духовні та загальнолюдські цінності переносяться зі сфери Природи та Духу на рівень соціуму, зводяться до ілюзій про те, що щастя чи нещастя людини залежать від рівня розвитку наук та форм державного устрою. Проте саме аксіологічні здобутки стародавніх виявилися повністю проігнорованими новою філософією [3, 46–47].

Наскрізною парадигмою, що відрізняла українську духовність протягом усього часу її існування, була свідомо орієнтація киеворуської моральної традиції на людинознавство, людинолюбність, людяність, альтруїстичність. У цьому полягає вагомий внесок вітчизняної етичної думки у світову культуру. Погляд на світ у цілому крізь призму глобального конфлікту добра і зла. Такий тип філософування становить зміст буття філософії в українській культурі протягом першого періоду її існування, що охоплює час з кінця X ст. і триває до середини XV ст. Ренесансний гуманізм, поширений в Україні у XV – XVI ст., став підґрунтям для переходу до наступного етапу, тобто до формування іншого типу світогляду, який пов'язаний передусім з реформаційною ідеологією. Значні зміни, що відбувалися в ціннісних орієнтаціях суспільства, зафіксовані у філософській думці України XVII – XVIII ст., коли формуються два напрями: етико-гуманістичний і науково-просвітницький. Представники етико-гуманістичного напрямку (Д. Туптало, С. Яворський, Г. Сковорода, В. Золотницький, П. Сохацький, Г. Полетика) відображали інтереси селян і ремісників. Свій суспільний ідеал вони пов'язували з внутрішнім світом, духовним життям особистості, самопізнанням людини, спорідненою

працею та набагато меншого значення надавали досягненням науки як засобу для щастя людини. Представники іншого напрямку (Ф. Прокопович, М. Козачинський, Я. Козельський та ін.) пов'язували прогрес суспільства з прогресом науки та мистецтва. Ціннісні орієнтації засновувалися на цінностях людського розуму, наукових досягненнях (насамперед у математиці та природознавстві).

Приблизно у цей самий період відбувається розмежування теології і філософії, що проявилось в переоцінці моральних якостей. Філософія стала більше звертатися до проблем людського щастя, ціннісних орієнтацій окремого індивіда. Висловлювалися думки про особливу цінність людського земного щастя, про те, що людині варто шукати його в цьому смертному житті, а не сподіватися на нього в потойбічному, безсмертному. Такі ідеї характерні для філософських праць Г. Кониського, Транквіліона-Ставровецького, Д. Туптала та ін., які розглядали людину як мікрокосм, в якому відображається макрокосм. Найвищою цінністю починає вважатися сама людина з її здатністю мислити, з гармонією душі та тіла. У XIX – XX ст. проблема цінностей в українській філософії найчастіше розглядалася у працях П.Д. Юркевича та Д.І. Чижевського. П.Д. Юркевич пропонував досить оригінальний і нетиповий для його епохи погляд, який аж ніяк не вписувався ані в матеріалістичні, ані в ідеалістичні антропологічні теорії того часу. Це погляд на людину як на конкретну індивідуальність. Д.І. Чижевський розумів людину як істоту, що перебуває на межі двох світів. Ця межа пролягає в самій її душі. Наявність двох світів учений конкретизує в парах протилежностей: природна і соціальна детермінованість та свобода, тіло й душа, свідоме й несвідоме (що включає як підсвідоме, так і свідоме), добро і зло [3, 48–49].

У середині XIX ст. до наукового обігу входить поняття «цінності» (Г. Лотце, В. Віндельбанд та Г. Ріккерт). Це загально визнаний факт, хоча існує думка про те, що вже у працях І. Канта були викладені основні принципи аксіологічного підходу та сформульоване розуміння цінності як особливого феномена [4, 29 – 37]. Для цього є підстави, хоча конституювання філософської теорії цінностей, тобто аксіології як самостійної філософської дисципліни, повністю відбувається наприкінці XIX – на початку XX ст. У кінці XIX ст. активізується ціннісна проблематика (французький філософ П. Лапі та німецький учений М. Гартман започаткували аксіологію).

Надалі у зарубіжній філософії аксіологічні проблеми і поняття «цінність» розглядалися у різноманітних аспектах: натуралізм (А. Мейнонг, Р. Перрі, Дж. Дьюї); психологізм (Дж. Александер, Т. Парсонс та ін.); трансценденталізм (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт); персоналістичний онтологізм (М. Шелер, М. Гартман та ін.); соціологізм (М. Вебер, Т. Парсонс та ін.); історичний матеріалізм (К. Маркс, Ф. Енгельс).

Представники цих напрямів по-різному розглядали поняття «цінність», її сутність, природу, буття: то як біопсихологічну потребу людини, то як певні стандартизовані якості поряд з первинними (матеріальними) і вторинними (духовними), то як ідеальне буття, яке співвідноситься з трансцендентальною свідомістю, коли цінність «ідеальних» предметів не залежить від людських бажань і потреб [1, 3].

Наступний період в історії аксіології (остання третина ХХ ст.) відрізняється ознаками кризи техногенного суспільства, а саме: невдоволеністю становищем особистості, відчуженням людини від породжених нею соціальних структур, дегуманізацією соціальних зв'язків людей, формалізацією й безособистісністю контактів на всіх рівнях суспільства. Загострення глобальних проблем, спричинених науково-технічним прогресом, зумовлюють загрозу ядерного знищення людства, проявів екологічної кризи. Виникає необхідність у перегляді існуючої системи цінностей техногенної культури. Вихід убачається у спрямуванні розвитку людської цивілізації в бік повнішої реалізації гуманітарних цінностей. Необхідним стає перегляд розуміння ідеалу свободи як не лише уникнення залежності людини від зовнішніх чинників, а й як установа рівноправних відносин із зовнішнім світом. Подальшої цінності набувають такі поняття, як інтеграція, діалог, консенсус, ненасильство, толерантність, дбайливе ставлення до природи, рівноправ'я, самоцінність людської індивідуальності.

Формуванню нової системи цінностей мало передувати усвідомлення нових потреб людського суспільства, їх глобального характеру, взаємопов'язаності та актуальності, усвідомлення того факту, що загальні гуманітарні цінності – це об'єкти потреби збереження всього людства як системи. Перші ознаки переходу сучасного західного суспільства до нових пріоритетів у системі цінностей були зафіксовані Р. Інгельхартом у сфері політичних орієнтацій.

Сучасні українські та російські вчені: В. Андрущенко, В. Баранівський, В. Бех, Л. Губерській, О. Дробницький, М. Дьомін, О. Здравомислов, М. Лукашевич, М. Михальченко, М. Мокляк, І. Надольний, М. Попович, І. Радіонова, А. Ручка, В. Танчер розглядали цінність як позитивну або негативну значущість або явище, як нормативну, оцінну сторону суспільної свідомості, намагалися пізнати сутність «цінності» як соціально-філософської категорії, її природу та особливості прояву в різних сферах буття. Функції категорії «цінність» розширились з дослідженням проблем етики вченими Л. Столовичем, В. Тугаріновим [2, 3].

Отже, формування аксіологічної проблематики було і залишається континуальним (постійним, безперервним) і суперечливим процесом. Від перших підходів до становлення філософії цінностей минуло майже 2,5 тис. років. Можна констатувати певну ритмічність в обґрунтуванні цінностей, яка спостерігалася в кожній історичній епосі. Так онтологічний підхід у певному розумінні, характерний для досократиків, починаючи із софістів та Сократа, змінюється антропологічним. У свою чергу, онтологічний підхід у середні віки поступається місцем епосі Відродження з її загостреною увагою до цінностей людського буття, а в Новий час – утверджується культ наукових знань і технічного прогресу (осягнення та перетворення об'єкта). З Канта знову починається поворот до антропології, який завершується обґрунтуванням аксіології як філософської дисципліни в межах неокантіанства та «філософії життя». У вітчизняній літературі переважає орієнтація на обґрунтування цінностей суб'єкта в полеміці зі сцієнтистською парадигмою у філософії (орієнтація на науку як вищий ступінь розвитку людського розуму), яка в основному перемагає у ХХ ст. і стає домінуючою. Цінності людського буття стають головним стрижнем світоглядних шукань і філософських досліджень [3, 47–48].

Висновки. Отже, висвітлення становлення поняття «цінності» в історіографії соціально-гуманітарного знання доводить, що всю історію людства пронизує ціннісна мінливість, зумовлена особливостями розвитку певних історичних епох. Сучасний етап розвитку суспільства з його розмитістю попередніх аксіологічних постулатів та несформованістю нової системи цінностей примушує особистість перебувати в ситуації ціннісної невизначеності. Тому формування гуманітарних цінностей майбутнього музичного керівника дошкільного закладу як майбутнього фахівця, чия

професійна діяльність передбачає спрямованість на духовний розвиток майбутнього покоління України, стає актуальним і вимагає подальшого дослідження за сучасних умов домінування техногенної парадигми розвитку цивілізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверинцев С. А. Философский энциклопедический словарь : 50 000 слов / С. А. Аверинцев. – М. : Сов. энц., 1989. – 815 с.
2. Гилюн О. Про життєві цінності студентської молоді Центрального Придніпров'я / О. Гилюн // Студії політологічного центру «Генеза»: кварталний наук.-теоретичний і аналітичний журнал. – 1997. – № 2. – С. 38 – 41.
3. Морозова Л. П. Соціальні механізми формування цінностей молоді в перехідний період : соціально-філософський аналіз : автореф. дис. На здобуття наук. Ступеня доктора філософ. наук. : спец. 09.00.03 «Соц. філософ. та філософ. істор.» / Л. П. Морозова – К., 2006. – 42 с.
4. Підлісний М. М. Цінності та буття особистості : монографія / М. М. Підлісний, В. І. Шубін. – Д. : ДДФА, 2005. – 128 с.
5. Попова И. М. Ценностные представления и парадоксы самосознания / И. М. Попова // Соц. исследования. – 1984. – № 4. – С. 29–37.

УДК 37.017.4:821.161.2(092)(043.3)

Л.М. Петренко

Полтавський державний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка

ПРОВІДНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ ТА СВІТОГЛЯДНОЇ ПОЗИЦІЇ І.П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО

У статті розглядаються провідні чинники формування педагогічних поглядів та світоглядної позиції видатного українського письменника, педагога, просвітника, громадського діяча І.П. Котляревського.

В статье рассматриваются основные факторы формирования педагогических взглядов и мировоззрения известного украинского писателя, педагога, просветителя, общественного деятеля И.П. Котляревского.

In the article the leading factors of forming of pedagogical looks and worldview position of the great Ukrainian writer, teacher, enlightener and public man Ivan Petrovych Kotlyarevsky are considered.

Постановка проблеми. У процесі реформування сучасної вітчизняної системи освіти й виховання постає необхідність у формуванні особистості з інноваційним типом мислення. Без вивчення педагогічної спадщини кращих педагогів минулого, їх висновків та узагальнень, тих цінностей